

Synen på det nya landet i brev och notiser från svenska migranter i södra Brasilien kring sekelskiftet 1900

LAURA ÁLVAREZ LÓPEZ

Stockholms universitet

ERIK OLSSON

Stockholms universitet

Mellan 1881 och 1914 beräknas mellan 3 000 och 5 000 svenskar ha migrerat till Brasilien. Trots att det inte handlade om någon massutvandring i jämförelse med utvandringen till Nordamerika fick denna migration stor uppmärksamhet i den samtida svenska pressen. Brasilien framstod som ett exotiskt resmål men emigrationen dit hamnade också i en relativt livlig debatt som handlade om det överhuvudtaget var lämpligt för svenskar att bosätta sig i Brasilien. Denna studie bygger främst på publicerade brev och dagboksanteckningar från svenskar som emigrerat till Brasilien och hur de i dessa texter framställt sina migrationsprojekt i det nya landet.

Inledning

Under den senare hälften av 1800-talet genomgick Sverige en djup konjunktursvacka. Arbetslösheten var stor, fattigdomen utbredd och under vissa år drabbades befolkningen av svält. På samma sätt som i de flesta övriga europeiska länder ökade utvandringen. Framför allt riktade svenskarna blickarna mot Nordamerika, men med tiden ökade också intresset för emigration till andra delar av världen. Efter att de forna kolonierna i de flesta fall uppnått självständighet under 1800-talet och

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

Laura Álvarez López (f. 1968) är sociolingvist och professor i portugisiska. Hennes tvärvetenskapliga ansatser finns bland annat i artikeln "Who named slaves and their children? Names and naming practices among enslaved Africans brought to the Americas and their descendants with focus on Brazil" (2015) och antologin *Dinâmicas Afro-Latinas: Língua(s) e História(s)* (2015).

E-post: laura.alvarez@su.se

Erik Olsson (f. 1956) är professor i internationell migration och etniska relationer. En tyngdpunkt i Olssons forskning är transnationell migration – frågor som han bland annat utvecklat i artikeln "From Exile to Post Exile" (2009) och boken *Guiden till Spaniensverige* (2018).

E-post: erik.olsson@socant.su.se

ekonomin fått ett betydande uppsving, framstod Sydamerika som framtidens kontinent. Den brasilianska staten iscensatte under 1800-talets mitt ett gigantiskt projekt som innebar att landet skulle förvandlas till en modern stat med industrier och plantager. Projektet innebar en ökad exploatering av regnskogen och att landsbygden skulle utvecklas med hjälp av europeiska kolonister.¹ De brasilianska myndigheterna förde en politik som styrde europeiska invandrare till de södra delarna av landet som, utan någon hänsyn till de ursprungsgrupper som levde där, beskrevs som obrukade och ociviliserade ödemarker.² Med detta följde nationellt sett homogena bosättningar, eller kolonier, där infödda brasilianare sällan bosatte sig. Det fanns i denna politik också en förväntan om att de inflyttade européerna skulle modernisera landets jordbruk.³

Vi ser de svenska migranternas deltagande i Brasiliens inre kolonisering som ett exempel på svensk inblandning i kolonialism, vilket tidigare studier visat kunde ta sig många olika uttryck.⁴ Till skillnad från till exempel brittiska bosättarkolonier, så mobiliserades inte svenskarna av det egna landet, utan rekryterades oftast på hemmaplan genom andra svenskar eller agenter som arbetade på uppdrag av brasilianska staten.⁵ Många av de svenskar som kände sig lockade – alternativt tvingade – att emigrera såg med tillförsikt på Brasilien. Detta på grund av att tidigare resenärer skönmålat landet men också på grund av den propaganda som

1. Blanca Sánchez Alonso, "The age of mass migration in Latin America", *Economic History Review* 72: 1 (2019) s. 3–31; Irineu de Carvalho Filho & Loenardo Monasterio, "Immigration and the origins of regional inequality: Government-sponsored European migration to southern Brazil before World War I", *Regional Science and Urban Economics* 42 (2012) s. 794–807; Giralda Seyferth, "The diverse understandings of foreign migration to the South of Brazil (1818–1950)", *Vibrant* 10: 2 (2013) s. 120–162.

2. Jfr Seyferth (2013) s. 155 som menar att de sällan benämndes som "immigranter", utan snarare som *colonos*, d.v.s. kolonister eller "bosättare" (*settlers*).

3. Giralda Seyferth, "Construindo a nação: Hierarquias raciais e o papel do racismo na política de imigração e colonização" [Att bygga nationen: Rashierarkier och rasismens roll i koloniserings- och invandringspolitik], i Marcos Chor Maio & Ricardo Ventura Santos (red.), *Raça, ciência e sociedade* [Ras, vetenskap och samhälle] (Rio de Janeiro 1996) s. 45.

4. Se till exempel temanummer om nordisk och svensk kolonialism: Johan Höglund & Linda Andersson Burnett (red.), "Nordic Colonialisms", *Scandinavian Studies* 91:1–2 (2019); *Historisk tidskrift* 140:3 (2020), tema "Svensk kolonialism", med Gunlög Fur & John L. Hennessey som gästredaktörer.

5. Lorenzo Veracini, *The Settler Colonial Present* (Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, 2015) s. 15; jfr Erik Olsson & Laura Álvarez López, "Rutten till Brasilien: Svenska emigranternas texter om migrationsindustri och nätverk", *RIG Kulturhistorisk Tidskrift* 3 (2022) s. 147–168.

den brasilianska staten bedrev för att locka europeiska kolonister.⁶ Det förefaller emellertid som om propagandan endast delvis nådde ut till dem som hade erfarenhet av jordbruk och som i första hand var föremål för den. Visserligen var det många fattiga torpare, småbrukare och andra med vana från slitet med jord- och skogsbruk som gav sig av, men det var framför allt fattiga arbetare som tog erbjudanden om fri resa till bosättarkolonier. Totalt sett var det ungefär 1,5 miljoner svenskar som emigrerade under 1800-talet fram till 1930, men högst 10 000 av dem begav sig till Sydamerika. Dag Retsö beräknar att mellan 3 000 och 5 000 svenskar kan ha migrerat till Brasilien perioden 1880–1914.⁷ Ändå fick denna utvandring uppmärksamhet då den blev föremål för en relativt livlig debatt i den svenska pressen om det överhuvudtaget var lämpligt för svenskar att emigrera till Brasilien.

Den studie som presenteras här kan ses som ett komplement till tidigare översiktsskildringar och forskning om svenska emigranter till Brasilien. Denna forskning handlar nästan uteslutande om hur svenskarna i Brasilien på olika sätt försökte bemästra sin situation eller hur den grupp som lämnade Brasilien och bosatte sig i Argentina fortsatte att tala svenska.⁸ Nyligen har dock Jenny Ingridsson diskuterat dessa svenskars roll i koloniseringen av landområden i Argentina och hur de bidrog till att fördriva ursprungsbefolkningar.⁹ Ingridssons studie kopplar ihop den sociohistoriska kontexten med samtida berättelser som bygger på minnen om förfädernas migration och bosättning. Vårt bidrag kan ses som ett komplement till denna forskning, men också till

6. *Emigrationsutredningen: Utvandringsväsendet i Sverige, öfversikt af gällande författningar och deras tillämpningar*, bilaga II (Stockholm 1909); jfr Seyferth (2013).

7. Se Sigridur Matthíasdóttir & Thorgerdur Einarsdóttir, "Single women who emigrated from Iceland to North America, 1870–1914", *Scandia* 82:1 (2021) s. 10–34; jfr Dag Retsö, "Emigration from the Nordic countries to Brazil 1880–1914", *Iberoamericana – Nordic Journal of Latin American and Caribbean Studies* 45:1 (2016) s. 6–18. Se även notis i *Dagens Nyheter* (DN) 19/10 1909 samt 19/5 1911 med rubrikerna "Massemigration från Kiruna: Åttahundra arbetare utvandra närmaste tiden till Brasilien" respektive "Massutvandringen från öfre Norrland".

8. Gunvor Flodell, *"De verkar te å gå bakåt": Språk, etnicitet och identitet belyst utifrån emigrant- och dialektmaterial* (Umeå 2002); Göran Friberg, *Brasiliensvenskarna: Utvandring, invandring, bosättning 1850–1940* (Växjö 1988); Jenny Ingridsson, "'Waffles with dulce de leche': Settler Society and the Making of Swedish Heritage in Northern Argentina", *Ethnologia Scandinavica* 50 (2020) s. 155–168; Maj Klasson & Elisabeth Olander, *Till Brasilien 1891: Om emigranter och återvändare* (Linköping 1987).

9. Jenny Ingridsson, "A narrative of suffering and soil: Swedish migration and settler colonialism in northeast Argentina", *Cultural Studies* (online 18 oktober 2021), <<https://www.tandfonline.com>>.

de studier om brasiliansk invandringspolitik och europeiska invandrar-kolonier i södra Brasilien under sent 1800-tal som delvis bygger på tyska och polska migranternas brevkorrespondens.¹⁰

Det forskningsmaterial som vi samlat in består av 243 originaltexter som rör svensk migration i Brasilien – brev, notiser, annonser, artiklar. Dessa texter publicerades mellan åren 1869 och 1913 i 120 olika svenska tidningar.¹¹ Vårt främsta bidrag utifrån detta omfattande material är att vi i diskussionen undersöker migrationsprocessens sociala historia genom att ställa författarnas berättelser i relation till det individuella migrationsprojektets utveckling. Materialet är därför inte bara omfattande, utan tillräckligt brett och varierat för att ge en god överblick över olika individuella migrationsprojekt samtidigt som det inkluderar brevsierier som skrevs av en och samma författare och som gör det möjligt att följa individuella projekt över tid. På så vis kan vi utforska motsättningar mellan individers berättelser och diskutera hur enskilda svenskers syn på migrationsförhållandena utvecklades och hur de förhöll sig till både brasiliansk och svensk samhällskontext.

Genom att analysera texterna i ett tvärvetenskapligt perspektiv som inkluderar både den svenska och brasilianska samhällskontexten, bidrar denna brevbaserade studie både till att kartlägga svenskers migrationsprojekt och till att fördjupa diskussionen om bosättarmigrationens sociala och kulturella implikationer.¹² Med utgångspunkt hämtad från Marie Louise Pratt menar vi att de svenska utvandrarernas förståelse av Brasilien i stor utsträckning konstrueras i ett sammanhang som kan benämnas kontaktzon mellan kulturer. De berättelser som kommer till uttryck i brev och andra texter kan ses som ett slags diskurs där landet Brasilien konstrueras men också som en social praktik¹³ där resandets sociala sam-

10. Seyferth (1996, 2005, 2013); Marcin Kula "Cartas dos Emigrantes do Brasil" [Brev från emigranter i Brasilien], i *Anais da Comunidade Brasileiro Polonesa VIII* [Polsk-brasilianska gemenskapens årsbok] (1977) s. 9–117.

11. Vi har sammanlagt 540 texter (243 originaltexter samt 297 dubletter) eftersom originaltexterna ofta reproducerades i flera tidningar. Även om det var fråga om dubbling så ramades texterna ofta in på olika sätt och i en del fall lades en kommentar in av tidningsredaktionen.

12. Jfr Giralda Seyferth "Cartas e narrativas biográficas no estudo da imigração" [Brev och biografiska berättelser i migrationsstudier], i Oswaldo Truzzi & Zeila de Brito Fabri Demartini (red.), *Estudos migratórios: Perspectivas metodológicas* (São Carlos 2005) s. 13–51.

13. Marie Louise Pratt, *Imperial Eyes* (London/New York 2008 [1992]) s. 7; Kathleen DeHaan, "Negotiating the Transnational Moment: Immigrant Letters as Performance of a Diasporic Identity", *National Identities* 12:2 (2010) s. 108.

manhang spelas upp. I det sammanhanget får berättandet som aktivitet sin mening och betydelse genom att contextualiseras utifrån sitt socio-historiska sammanhang, kulturella övertygelser, värderingar och praktiker. Denna kontext kan samtidigt påverka och påverkas av kollektiva världsuppfattningar.¹⁴ I det avseendet anknuter vi till det diskursteoretiska angreppssättets intresse för relationen mellan språk och samhälle.¹⁵

Innehållsmässigt avviker svenskarnas brevkorrespondens sällan från den som framkommer i andra studier av europeiska utvandrarbrev från samma period. Den här typen av brev handlar ofta om familjens hälsotillstånd, om klimatet på platsen där de befinner sig och om livsvillkoren där.¹⁶ Dessa beskrivningar kan sammanfattas i den övergripande bilden av vardagen samt tre specifika återkommande teman som nyanseras på olika sätt: natur och miljö, livsvillkor och andra folk.

Det förstnämnda temat handlar om författarens syn på klimatet och det växt- och djurliv som denne möter. Under temat livsvillkor har vi sorterat utsagor om det nya landets ekonomi, utbildning, vård, sjukhus och mediciner men också sådana som rör brottsligheten, politiska oroligheter, lag och rätt samt medborgarnas säkerhet och rättigheter. Dessutom förekommer under detta tema aspekter såsom genuskillnader och inkomstmöjligheter för migranter.¹⁷ I det tredje temat – andra folk – hittar vi beskrivningar av befolkningen, språket, religionen och de skrivna och oskrivna lagar som reglerar umgänget människor emellan. Under samma tema finns också utsagor om seder och bruk i det nya landet, om befolkningens traditioner, mat- och dryckesvanor med mera.

14. David Barton & Nigel Hall, "Introduction", i David Barton & Nigel Hall (red.), *Letter Writing as a Social Practice* (Philadelphia 2000) s. 1; Seyferth (2005) s. 45–46.

15. Charlotta Seiler Brylla, Gustav Westberg & Daniel Wojahn, "C som i kritik: Kritiska perspektiv inom text- och diskursstudier", i Daniel Wojahn, Charlotta Seiler Brylla & Gustav Westberg (red.), *Kritiska text- och diskursstudier* (Huddinge 2018) s. 9–36; Christina Boréus & Göran Bergström (red.), *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Lund 2018).

16. Jfr David Gerber, "Acts of Deceiving and Withholding in Immigrant Letters: Personal Identity and Self-Presentation in Personal Correspondence", *Journal of Social History* 39:2 (2005) s. 317; Kula (1977); Steinar Saether, "Introduction", i Steinar Saether (red.), *Expectations Unfulfilled Norwegian Migrants in Latin America, 1820–1940* (Leiden/Boston 2015) s. 12.

17. Det finns olika definitioner av vad som utgör livsvillkor som mäts utifrån olika metoder med varierande underlag. Det innehåll vi identifierat som livsvillkor bygger på indikatorer som lyfts fram i en OECD-rapport, se Jan Luiten van Zanden, Joerg Baten, Marco Mira d'Ercole, Auke Rijpma, Conal Smith & Marcel Timmer (red.), *How was life? Global well-being since 1820* (Paris 2014) s. 29.

Emigrationen till Brasilien som reseskildring: utgångspunkter, metod och material

Tidigare studier visar att de europeiska resebrevnen från Brasilien har en tendens att framställa den verklighet de möter i Brasilien med ett språkbruk som var färgat av den tidens föreställningar om icke-europeiska förhållanden och inte minst dåtidens koloniala och rasifierade föreställningar om icke-européer.¹⁸ Även den brasilianska staten tycktes ta sådana föreställningar för givna. Exempelvis fanns en uppfattning om att ursprungsbefolkningen och afrikanerna samt de afrikanska ättlingarna – de forna slavarna – var för många.¹⁹ Enligt detta synsätt tycktes dessa folkgrupper vara ett hinder för landets utveckling av civilisation och modernisering.²⁰

Samtidigt som en sådan representation förmodligen var den gängse formen i resebrevnen har framställningen alltid en koppling till syftet. Författarna är skrivande subjekt och språket, liksom de teman som lyfts fram och de som väljs bort, har därför en koppling till syftet med texten och de läsare som författaren ser framför sig. Berättarrösten i texterna är i de flesta fall kolonistens och i dessa avsnitt tenderar de människor utanför den svenska, alternativt europeiska, sfären att lysa med sin frånvaro eller helt enkelt skildras med hjälp av stereotypa och kolonialt färgade beskrivningar. Men det finns likväl skäl att förvänta sig att de svenska emigranterna, vartefter de gjorde erfarenheter i det nya landet, också gav uttryck för såväl kritik mot dessa stereotyper som försök att nyansera dem. Dessutom kan det enligt tidigare forskning förväntas att författarna i flera fall hade en egen agenda och att texterna färgades av de ändamål och förhoppningar som var förknippade med texten.²¹ För många var det rimligtvis viktigt att informera den svenska befolkningen om emigranternas situation i Brasilien men andra kunde också ha ett egenintresse av att locka fler svenskar till att emigrera. Brevnen genomgick självfallet viss redigering av exempelvis redaktioner och hjälpskriverare och kom med all säkerhet att i något avseende bli vinklade för att passa det sammanhang de publicerades i.

18. Seyferth (1996) s. 41–58.

19. Seyferth (1996) s. 51.

20. Claire Lindsay, "Travel writing and postcolonial studies", i Carl Thompson (red.), *The Routledge Companion to Travel Writing* (London 2015) s. 25–34; Edward Said, *Orientalism* (Stockholm 2000 [1977]).

21. Jfr Anna Lúcia Almeida Gazzola, "Letters from Brazil: Travel writing and the female gaze", *Ilha do Desterro* 42: jan./jun. (2002) s. 131; Kula (1977).

Vår utgångspunkt i studien är främst svenska reseberättelser i form av den korrespondens som utvandrarerna förde med dem som stannat kvar i Sverige, men också med det svenska samhället utöver de personliga nätverken. Forskning om brev som skickades från USA till Nederländerna i början av 1900-talet visar att den här typen av utvandrarbrev ofta lästes av fler än den enskilde mottagaren i hemlandet.²² Mottagarna delade med sig av informationen till släktingar och vänner. Brevet fick spridning genom olika nätverk och en del publicerades i lokaltidningar eller sattes upp på hemortens anslagstavlor. Detta var en kommunikation som kan jämföras med den som idag utspelar sig i till exempel sociala medier eller i olika mediers resebloggar.²³

Såväl landsortstidningar som rikstäckande tidningar i Sverige tycktes vid den här tiden ha ett intresse av att publicera så kallade resebrev från resenärer och migranter och detta gällde också dem som kom från Brasilien. Således spreds breven i en läsarkrets som gick långt utöver den ursprungliga mottagaren.²⁴ Det är troligt att de berättelser som cirkulerade i migranternas sociala nätverk via brev också hade ett stort inflytande på den som övervägde att emigrera och de föreställningar som spreds om det främmande landet.²⁵

Många av texterna i vårt material – 101 stycken – hänvisar till de svenskar som utvandrade till Brasiliens sydligaste delstat Rio Grande do Sul.²⁶ För att kunna genomföra en systematisk analys av det material som vi samlat in, har vi identifierat övergripande teman i texterna.

22. DeHaan (2010) s. 110.

23. Suzanne Sinke, "Written Forms of Communication from Immigrant Letters to Instant Messaging", i Ronald Bayor (red.), *The Oxford Handbook of American Immigration and Ethnicity* (Oxford 2016) s. 416–429.

24. Arnold Barton, *Letters from the Promised Land: Swedes in America, 1840–1914* (Minneapolis 2000 [1975]) s. 17.

25. Saether (2015) s. 7. Enligt Seyferth (2005) s. 25–26 konfiskerades migrantbrev i Ryssland i syfte att begränsa den utvandring de ansågs locka till.

26. De kolonier som nämns i texterna ligger i anslutning till följande orter: Barão do Triunfo, Caxias (colônia Antonio Prado, linha Barata Goes), Guarani das Missões (tidigare Núcleo Comandai/Comandahy), Ijuí/Ijuhy, Porto Lucena (tidigare Núcleo Uruguai, även Alto-Uruguai). I närheten av Caxias, Guarani das Missões och Porto Lucena fanns kolonioråden som i breven beskrevs som "svenska kolonier". Samtliga orter nämns i tidigare forskning som officiella kolonier i delstaten, vilket betyder att de var sanktionerade och bekostade av regeringen mellan 1824 och 1918, se Carvalho Filho & Monasterio (2012) s. 797. Detta speglar svenskarnas bosättningsmönster i delstaten Rio Grande do Sul, jfr Gunvor Flodell, "Om immigrationsvenskan i Misiones, Argentina", *Norsk Lingvistisk Tidskrift* 30 (2012) s. 166. Det finns därutöver åtta brev som skickats av svenskar bosatta i delstaterna Paraná och Santa Catarina, som också räknas som södra Brasilien (i Brasilien).

Vi har fått fram texterna genom Kungliga bibliotekets tjänst Svenska Dagstidningar samt *Dagens Nyheter*s arkiv med sökord som Brasilien, Brasilienfarare, utvandrare, emigranter, emigration, samt orsnamn som Guarani, Lucena, Caxias, med flera. Vi har dessutom sökt efter specifika tidningar och datum eller namn på personer och platser, utifrån den information som framkommit i själva breven eller i den sekundärlitteratur som vi har konsulterat.

Genom att systematiskt gå igenom texterna och identifiera olika teman för att följa svenskarnas migrationsprojekt i Brasilien samt analysera det narrativ som präglar varje text får vi korn på de sammanhang och förhållanden som texten är ett uttryck för.²⁷ I nyhetsreportage och spridda notiser kom migranterna allt oftare att framstå som offer för en storskalig handel med europeisk arbetskraft. Motorn i denna handel var den brasilianska staten och den agerade ofta genom agenter och migrantrekryterare. I det svenska fallet anklagade pressen mer eller mindre öppet agenterna för att sprida vilseledande propaganda.²⁸ I tidningarna förekom bilden av en pågående "massemigration" som dränerade landet på dess befolkning och därför utgjorde ett oroväckande samhällsproblem.²⁹ Sverige var då tillsammans med Irland, Norge, Skottland och England ett av de länder som i förhållande till folkmängden hade störst andel utvandrare.³⁰ Politiker från både höger och vänster samlades för att debattera utvandringens orsaker och konsekvenser och lade fram motioner för att på olika sätt begränsa utvandringen och gynna återinvandring. Ett slags kulmen på detta utvandringsmotstånd var den år 1907 bildade Nationalföreningen mot Emigrationen samt tillsättningen

27. Se James Drisko & Tina Maschi, "Qualitative content analysis", i James Drisko & Tina Maschi (red.), *Content Analysis* (New York 2015) s. 82–120; Norman Denzin, *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century* (London 1997); Catherine K. Riessman, *Narrative Methods for the Human Sciences* (London 2008).

28. I ett brev "Från Brasilien", *Socialdemokraten* (SD) 31/8 1891, nämns, till exempel, agenten Berndt Lundqvist "som reste hit förra året har nu, som vi sett i tyska tidningar, fått i uppdrag att i Sverige göra propaganda för utvandring till trakten af Bernambucco (*sic*) och för vilket ädla uppdrag han har 500 milreis [Brasiliens valutaenhet hette milreis mellan 1833 och 1942] i månaden samt skall resa i 1a klass". Även *Arvika Allehanda* skrev om Lundqvist i en notis med titeln "Ett varningsord från Brasilien", 6/8 1891; jfr "Från Brasilien", *Borlänge Tidning* 21/8 1891; "Varning för utvandring till Brasilien", *Eskilstunaposten* 13/8 1891. *Emigrationsutredningen* (1909) uppehåller sig i flera kapitel med problemet med agenternas propaganda. Jfr Seyferth (2005) s. 21, som nämmer liknande propaganda som spreds i Polen.

29. Se till exempel "Massemigration från Kiruna", *DN* 19/10 1909.

30. Anna Lindkvist, *Jorden åt folket: Nationalföreningen mot emigrationen 1907–1925* (Umeå 2007) s. 41.

av en statlig emigrationsutredning för att kartlägga frågan.³¹ De svenska emigranternas brev hem till Sverige kom därför i viss utsträckning att bli inlägg och argument i denna samtida och europeiska samhällsdebatt om migration.³² År 1909 återanvände exempelvis *Dagens Nyheter* den avskräckande berättelsen om den så kallade dödskarvanen som beskrev utvandrarernas ödesdigra vagnresor i södra Brasilien under 1890-talet.³³ Samma år beskrev en "svensk-brasilian" hur svenskarna flydde den "svenska kolonin" Lucena.³⁴ Forskning visar att brev från europeiska migranter kunde vinklas i enlighet med samtida samhällsdebatter avseende migration, publicerades efter redaktörernas godtycke i urval och genomgick viss redigering och korrigeringar av olika mellanhänder.³⁵ I det avseendet liknar den svenska pressens publicering av resebrev de texter som utnyttjades i kampanjer för eller emot migrationen från Wales till södra Brasilien eller Argentina på 1850-talet.³⁶

Brevkorrespondensen säger samtidigt något om hur migranterna förstod sig själva och det sammanhang de som författare ingick i. Utöver synen på det nya landet speglar breven bland annat en relation till det nationella vi-et och är därmed också kopplade till de maktrelationer som omgärdar konstruktionen av nationen Sverige. Den svenska nationella diskursens historia är inte på något sätt frikopplad från vare sig globala föreställningar om nationer eller det som ibland kallas för det koloniala tänkandet.³⁷ I stora drag delar det svenska samhället en kulturell gemenskap med den övriga västvärlden och i denna är det framför allt en europeiskt dominerad maktordning som är den normala.³⁸ Samtidigt belyser texterna också hur individer förhöll sig till dessa diskurser, därmed möjligtvis också ändrade uppfattning om den verklighet de upplevde

31. Lindkvist (2007).

32. Cecilia Alvstad, "Migrants on Skis: Norwegian-Latin American Return Migration in the 1890s", i Saether (2015) s. 80; William Jones, "Going into Print: Published Immigrant Letters, Webs of Personal Relations, and the Emergence of the Welsh Public Sphere", i Bruce Elliot, David Gerber & Suzanne Sinke (red.), *Letters across borders: The epistolary practices of international migrants* (New York 2006) s. 187; Sinke (2016) s. 417.

33. I berättelsen om "En Brasilie-emigrants öden" som trycktes i delar i tidningen *Norrköping* mellan september och december 1893 finns rikliga skildringar av hur brevskrivaren förlorade fru och barn under en sådan vagnresa i september 1891, *DN* 26/10 1909, 14/9 1913.

34. *DN* 25/10 1909.

35. Alvstad (2015) s. 80; Jones (2006) s. 176; Sinke (2016) s. 417.

36. Jones (2006) s. 187.

37. Peo Hansen & Stefan Jonsson, *Eurafrika: EU:s koloniala rötter* (Stockholm 2015).

38. Jfr Lindsay (2015) s. 35–34; Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism* (Abingdon/New York 2015); Said (2000).

när de tidigare föreställningarna konfronterades med det främmande. Dagstidningar är en av många arenor där sådana maktordningar reproduceras, rättfärdigas, utmanas och transformerar.³⁹ Vi utgår därför ifrån att breven speglar svenskarnas förståelse av Brasilien som i sin tur var direkt sammanflätad med den bild som migranterna förmedlade av sig själva och av sitt hemland.

Två av de centrala texterna i vårt underlag utgör delar av berättelser som delvis utspelade sig i Rio Grande do Sul: "En Brasilie-emigrants öden", som gavs ut av tidningen *Norrköping* 1893 och artikelserien "Hvad jag erfor ute i verden" som publicerades i *Östgöten* 1894 och 1895, och som liksom breven gavs ut i delar. Båda dessa texter är skrivna av personer som valde att återvända till Sverige och efter hemkomsten berättade ur minnet. Artikelserien i *Östgöten* skrevs av Berndt Lundqvist, som under en period också fungerade som agent i brasilianska statens tjänst. Bland de brev vi analyserat finns även ett antal som Lundqvist skickade från Brasilien redan 1890 och 1891. De innehåller rikliga skildringar av hur resan till Brasilien gick till och det finns täta beskrivningar av de personer som dessa individer mötte under resan samt av de platser som de besökte under resan och när de väl bosatt sig i det nya landet.

Bilden av vardagen

De skildringar som framträder i svenskarnas brev upprepar till synes vedertagna föreställningar om det som upplevdes vara nytt och främmande. Referensramarna hämtades i de flesta fallen från hemlandet. Det är ofta en ganska romantiserad bild av det exotiska som framträder. Ibland förmedlades en doft av paradiset med all dess prakt och skönhet.⁴⁰ Inte sällan ställdes dessa bilder i kontrast till det moderna hemlandet och till Europa som brevskrivarna tycktes föreställa sig det. Reseskildringar och liknande textgenrer från perioden bygger inte sällan på motsatsförhållanden mellan det kända och det okända. Exempelvis framställdes den Nya Världen, i detta fall kontinenten Sydamerika, i ett

39. Teun van Dijk (1993) *Elite, discourse and racism* (Newsbury Park, Calif. 1993).

40. Se bland andra Myriam Ávila, "On coming home: ensuring the validity of the traveler's discourse on Brazil", *Ilha do Desterro* 57:jul./dez. (2009) s. 79–95; Vinícius Craneck Gagliardo, "A construção do Rio De Janeiro na literatura de viagem oitocentista" [Konstruktionen av Rio De Janeiro i 1800-talets reseskildringar], *Almanack* 12 (2016) s. 156–183; Richard Weiner, "Special Issue on Exploring Latin America: Travelogues by Alexander von Humboldt, Archduke Maximilian, and James Bryce", *Terrae Incognitae* 52:1 (2020) s. 1–11.

slags motsatsförhållande till den Gamla Världen – Europa.⁴¹ Samtidigt finns inslag och detaljer i breven som förefaller gå utanför detta exotiska raster. Carl Johan Andersson förmedlade en positiv bild av trivsel och förnöjsamhet när han i likhet med många andra migranter i södra Brasilien gladdes över att få äga den jord han skulle bruka:

Vi trifvas utmärkt bra i vår sköna floddal och ser framtiden an med friskt mod och hafva icke alls ångrat vår hitresa. Våra lotter äro de sist tagna på hela linien Barata Goes, som inalles har 83 lotter, och hvar och en af oss är nöjd med "lotten sin".⁴²

Vi kan notera att Andersson samtidigt underströk att hans sällskap inte ångrat resan. Han förklarade också att det bland bosättarna fanns sju svenska familjer och att han hade arbetsutbyte med fyra landsmän.⁴³ Nätverket av landsmän verkar vara viktigt för att det skulle gå bra i det nya landet. Dessutom tycks det som om de svårigheter som de ibland mötte inte direkt kom som en överraskning för emigranterna. Tvärtom tycktes många av dem vara relativt väl informerade om resmålet. Källorna för deras information var sannolikt den relativt intensiva tidningsbevakningen av Sydamerika men också olika personliga källor:

Begifver man sig som emigrant till et främmande land och ej är kunnig i det nya landets språk och är utan spänningar samt därtill har stor familj med sig, så ligger det i sakens natur, att man måste hugga i och det ändå med bägge händerna. Att man måste detta i Brasilien, därom var jag fullt öfvertygad, innan jag tog ett så afgörande steg och emigrerade hit. För öfvrigt blevo jag och flere af mina landsmän, som emigrerade hit i mitt sällskap, af en framstående man i Stockholm, konsul Rosén, som noga lärt känna Brasilien, ganska väl förberedda därpå, att emigranter i allmänhet det första, andra och t. o. m. tredje året skulle få många svårigheter att bekämpa innan de så att säga genomgått skärselden, hunnit vänja sig vid de nya förhållandena och fått fast mark under fötterna att stå på i det nya landet.⁴⁴

41. Jennifer Hayward, "Latin America", i Carl Thompson (red.), *The Routledge Companion to Travel Writing* (London 2015) s. 361–371.

42. "Från Brasilien", *SD* 3/11 1892.

43. "Från Brasilien", *SD* 1/11 samt 3/11 1892.

44. "Från Brasilien", *SD* 3/11 1892.

Brevet visar att det redan under ett relativt tidigt stadium (1892) fanns en medvetenhet om att livet i det nya landet inte skulle bli en dans på rosor. En av de källor som Andersson grundade sin uppfattning på var konsul Henrik Rosén. Det hör till saken att Rosén år 1890 hade utnämnts till Brasiliens generalkonsul för Sverige och Norge och att han året innan brevet skrevs också försvarat den brasilianska statens migrationspolitik i en offentlig debatt.⁴⁵ En annan källa kan ha varit skriften *Vägledning och rådgifvare för invandrare till Brasiliens Förenta Stater* som cirkulerade bland framförallt arbetare vid den här tiden. Utan tvivel ingick denna skrift i den brasilianska statens propaganda för att locka nordeuropéer till att emigrera till Brasilien.⁴⁶ Förutom vinklad information om de förmaner som erbjöds invandrare, gav skriften plats till brev från svenska emigranter i Brasilien som naturligtvis var positiva till livet i den så kallade svenska kolonin i Caxias.⁴⁷

Anderssons brev illustrerar ett ganska nyanserat sätt att framställa vardagen:

Om det också måste medgifvas, att emigranter första och andra året framläpa sitt lif med mycken möda, hårdt arbete och många försäkelser, ja att till och med sjukdom och död ofta förorsaka sorg och elände inom emigrantfamiljerna, så är det likväl en glädjande sanning, att de emigranter, som hafva mod och kraftig vilja att bekämpa svårigheterna den första tiden, hafva all utsikt att kunna hoppas ernå en bättre ställning och inom några år skapa sig en draglig framtid och njuta ett oberoende lif.⁴⁸

Med tiden tycks de skönmålande texterna bli allt mer sällan förekommande. I stället var det de kritiska rösterna som kom att höras och framförallt från de svenskar som efter en tids vistelse hade gett upp och återvänt till Sverige. Den tidigare nämnde anonyme författaren till berättelsen "En brasilie-emigrants öden" var en av dem. "Nästan allt det

45. "Från Allmänheten. Brasilienfrågan", *Aftonbladet* (AB) 25/5 1891.

46. Skriften från 1891 uppges vara "Utdrag ur den Fransk-Brasilianska komitén [sic] under världsutställningen 1889 utgifna 'Vägledning för invandrare till Brasilien'". Den är tryckt i Stockholm och en notarius publicus intygar på sidan 38 att den är "rätt översatt från huvudskriften". Därefter, på sidorna 39–46, återges flera Brasilienbrev och notiser som publicerats i svensk press. Alla dessa bekräftar naturligtvis skriftens inbjudande bild av Brasilien.

47. Jfr Jones (2006) s. 187.

48. "Från Brasilien", *SD* 1/11 1892.

vackra, om hvilket man skriver från kusterna, är lögn”, skrev han.⁴⁹ Besvikelsen tog överhanden efter en tid när förväntningarna på det nya landet inte blev uppfyllda bland annat beroende på svikna löften från agenternas sida: ”Om ni hör någon som bär på den olyckliga idén att resa till detta dödens hemvist, så bed dem låta bli, utan nöja sig med gamla hemmet – här blifva de svikna uti sina förhoppningar om något bättre” – menade Anna Hjort.⁵⁰ Det senare var för övrigt ett svek som uttrycktes inte bara i de aktuella resebrevet utan också i den svenska dagspressens bevakning av emigrationen. År 1903, när emigrationsdebatten redan var igång, publicerades ett brev i *Aftonbladet* och sedan i ytterligare minst tre tidningar under rubriken ”De svenska emigranternas lif i Brasilien. Felslagna förhoppningar – de längta åter till Sverige”.⁵¹ Brevet vittnar på så sätt om att många av emigranterna tvingades utstå extremt hårda livsvillkor för att klara av brödfödan – och då övergick de ofta till att ångra resan.

Skildringarna varierar mellan olika brevskrivare. I Alvstads studie av brev skrivna av en grupp utvandrade normmän som levde i Sydamerika under samma tidsperiod diskuteras sådana variationer.⁵² Alvstad noterar att normmännen, precis som i det svenska fallet, ofta reste tillsammans men trots detta kunde de ge helt olika bilder av samma händelser. Alvstads tolkning är att de olika framställningarna färgades av den enskildes plan för återvandring; genom att lyfta fram motgångar så blir tanken på att återvända hem legitim och vice versa så blir skönmålandet ett sätt att legitimera emigrationen. Det vi ser i breven skulle i så fall kunna kopplas till författarens självbild och plan för framtiden. Ett misslyckat migrationsprojekt framställdes som orsakat av yttre omständigheter och mildrade därför eventuella intryck av att ha misslyckats, om vederbörande inte skulle lyckas reda ut situationen. De som trots svåra umbäranden valde att stanna kvar i det nya landet framhävde hellre bilden av en lyckad emigration.⁵³

Flera författare skrev på ett relativt nyanserat sätt om tillvaron i Bra-

49. ”En Brasilie-emigrants öden”, *Norrköping (NK)* 4 /11 1893 samt 11/11 1893.

50. ”Bref från Brasilien (Af emigranter från Söderhamn)”, *Helsingen (HL)*, 9/10 1892.

51. *AB*, 11/3 1903; *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 14/3 1903; *Borås Tidning* 17/3 1903; *Skåningen Eslöfs Tidning* 17/3 1903.

52. Alvstad (2015) s. 98.

53. Se artikelserien ”Hvad jag erfor ute i verlden” som publicerades i *Östgöten (ÖG)* 1894 och 1895.

silien. Vi menar också att samma författare kunde skildra tillvaron med olika förtecken. I de brevsier och berättelser som spänner över en lite längre tid kunde författaren i en del fall också ändra uppfattning. Den entusiasm som många tycktes känna när de äntligen nådde sitt resmål, förbyttes ofta i en ganska dyster skildring av elände och motgång.⁵⁴ Det förekom emellertid också att breven speglade en motsatt förändring. Efter en tid lyckades en del bemästra de inledande svårigheterna och skapa sig en dräglig tillvaro i det nya landet. I en del fall byttes därför en inledande pessimism till glädje och stolthet över att ha etablerat sig i sitt nya land. De enskilda migrationsprojekten följs helt enkelt av olika upplevelser med skiftande nyanser och förändringar över tid.

Natur och miljö

I de tidiga reseskildringarna uttrycktes ofta en stark fascination för naturen. Framförallt gäller detta i samband med att de med emigranter fullastade fartygen äntligen nått Guanabarakukten och Rio de Janeiro.⁵⁵ När passagerarna vid ankomsten till staden såg slutet på den långa resan över Atlanten häpnade de över "den tropiska naturens skönhet".⁵⁶ Emma Olsson var en av dem som skildrade naturen med alla dess djurarter:

Vilddjuren här göra ej människan någon skada, eljest förekomma här tigern, amerikanska lejonet, tapiren, tre arter vildsvin, apor samt en [...] större gnagare, som här kallas "qvatti". Af foglar finnes en mängd papegojor, kolibri samt otaliga andra, hvilkas namn jag ännu ej känner.⁵⁷

Författarna till dessa brev målade således upp en annorlunda och rik fauna som i viss mån också tog upp sambandet mellan djurriket och överflödet av mat.

De kolonilotter som de jordbrukande brevförfattarna tog i anspråk målades många gånger upp med avseende på sin skönhet. Det var vackra platser som pryddes av tropiska växter med strålande blommor: "fiku-

54. Samma tendenser noteras i motsvarande polska brev, se Kula (1977) s. 12, 15–16.

55. Gagliardo (2016).

56. "Hvad jag erfor ute i verden", ÖG 6/10 1894; jfr Gazzola (2002) s. 132; jfr "Bref från Brasilien", *Kinda Tidning (KT)* 31/10 1890, *Wimmerbys Tidning (WT)* 31/10 1890 samt *Karlshamns Allehanda (KA)* 27/11 1890 samt "Bref från Brasilien", *KT* 31/10 1890, *WT* 31/10 1890 samt *KA* 27/11 1890; "Från Brasiliens urskogar", *Bergslagsposten (BP)* 9/11 1892.

57. "Från Brasilien", *SD* 10/3 1891.

sar, höga som små träd, cypresser, kaktusar, nerier, myrtnar, isblommor och många andra". Detta märks också i följande skildringar där Berndt Lundqvist strax efter ankomsten till Brasilien beskrev det koloniområde som svenskarna vid Rio das Antas fått sig tilldelade:

I kolonilotterna som ligga på sluttningen af ett berg och alla gränsa intill nämnda flod, anses af några här redan varande svenskar, som varit och besett och utvalt sina lotter, jordmånen vara bördigt och klimatet sådant att der kan odlas icke allenast bomull, socker och kakao, utan äfven kaffe.⁵⁸

Både jorden och klimatet framställdes i positiva termer när Lundqvist skrev sina första brev från Brasilien mellan juni och december 1890.⁵⁹ I vissa brev, liksom i polska brev från samma områden, hyllades jordens "fruktbarhet" och "överflöd" och dess möjlighet att ge två skördar om året.⁶⁰

Det kom emellertid efterhand allt fler skildringar som såg bakom idyllen. Fyra år senare, efter sin hemkomst till Sverige, målade den före detta agenten Lundqvist upp en betydligt mörkare bild av livet i södra Brasilien. Nu framkom i stället att platsen vid den "mäktiga floden" var illa vald. Lundqvist framhöll att bosättningen löpte en uppenbar risk för översvämningar i samband med regn som hotade såväl bostäder som odlingar.⁶¹ Efter hemkomsten fyllde Lundqvist i denna dystra bild med sina erfarenheter av att ha tvingats sova utomhus i kyla utan skydd för angrepp från vilddjuren. Nu framkom det att han inte ens lyckats anlägga en stig på sin "stenbundna lott" för att sedan kunna ta itu med odlingarna. Efter denna insikt hade Lundqvist lämnat kolonilivet vid Rio das Antas för att åka till Rio de Janeiro, landets dåvarande huvudstad.⁶² Lundqvist skrev därefter hem från Rio och avrådde svenskar från att emigrera till Brasilien men intog snart en ny position då han skaffade sig ett uppdrag som kolonialkommisarie i Pernambuco, i nordöstra Brasilien. Återigen kom Lundqvist att propagera för svensk utvandring till Brasi-

58. "Från de svenska brasilienfararna", *Norrköpings tidningar* (NT) 18/8 1890. Lundqvists brev publicerades även i andra tidningar.

59. Notis om brev från Lundqvist, "Weckorapport från Hufvudstaden", *Östgöta Correspondenten* (ÖC) 18/2 1891.

60. "Från Brasilien" *Nya Växiö-Bladet* 26/8 1890; Kula (1977) s. 10.

61. "Hvad jag erfor ute i verlden", ÖG 24/11 1894.

62. "Hvad jag erfor ute i verlden", ÖG 24/12 1894.

lien.⁶³ I samband med denna utnämning publicerade *Socialdemokraten* en varning: "Svenska och norska jordbrukare i Pernambuco – det är *organiserat massmord*", där huvudargumentet var att klimatet i de norra delarna av landet var högst olämpligt för nordeuropéer.⁶⁴

Bland dem som återvänt till hemlandet eller uttryckt förhoppningar om att få göra det tar eländesbeskrivningarna överhanden. I stället för fascination och skönhet skildrades naturen mot bakgrund av den påverkan den ansågs ha på möjligheterna att etablera ett drägligt liv:

Klimatet som här skulle vara så lämpligt för nordbor, är högst olämpligt. Inbland regn i floder och kallt med afbrott af en outhärdlig värma i förening med åska.⁶⁵

Derifrån [från Caxias] drogo männen åstad, för att ta sina jordarealer i besittning. Hvad Värmdöbon beträffar, kom han nästan omedelbart tillbaka. Enligt hans bestämda övertygelse skulle man kunna hinna förgås upprepede gånger, innan derute något komme till stånd.⁶⁶

I breven från Lucenakolonin nämndes hur svenskarna fick lida brist på rent vatten eftersom brunnarna hade anlagts i närheten av sumpmarker. Dessutom ansattes kolonisterna av insekter, ohyra och giftormar.⁶⁷ I skogsmarkerna kring Uruguayfloden spred de fruktade sydamerikanska jaguarerna skräck i bygden.⁶⁸ Det tidigare nämnda brevet från 1903 refererade till 45 familjer som bodde i Núcleo Uruguay, beläget i Lucena, och djur och natur beskrevs där som en fiende de slagits emot i tio års tid:

[...] när vi ha allt planteradt och glädja oss åt en god skörd, då den ser synnerligen lofvande ut, börjar kanske floden stiga utan något som helst förebud och utan någon möjlighet för oss att hindra dess framfart. Om ett par dagar står hela kolonien under vatten, och vi måste befara den i kanot. Skörden, hvaraf vi väntat så mycket, blir natur-

63. Brev citerat i "Veckorapport från Hufvudsatden", ÖC 26/5 1891; *Östersundsposten* 6/8 1891.

64. "Ett varningsord från Brasilien mot Berndt Lundqvist som emigrantvärfvare för Pernambuco", *SD* 30/7 1891.

65. "Bref från Brasilien", *HL* 9/1 1892, skrivet av Anna Hjort.

66. "Från svensk-kolonien i Brasilien", *NT* 22/6 1891, anonymt.

67. "En brasilie-emigrants öden", *NK* 11/11 1893; Gösta Olzon, *Ett emigrationsäfventyr: Den senaste emigrationen till Brasilien: En redogörelse på uppdrag av Nationalföreningen mot emigrationen* (Stockholm 1913) s. 22.

68. "En brasilie-emigrants öden", *NK* 25/11 1893.

ligtvis i grund förstörd. [...] Ibland kommer äfven stormen och vråker omkull allt och sköflar allt, andra gånger är det frosten, som förstört hela skörden eller flodsvin och vildsvin i stora flockar och slutligen papegojor i tusental.⁶⁹

Överlag gav dessa brev uttryck för såväl häpnad som fruktan över den främmande miljön. Naturen fascinerade men hoten lurade ständigt och överallt. Alfred Olsson, som var bosatt i delstaten Paraná i södra Brasilien, uttryckte det som att "[i] all denna sköna och beundransvärda vegetation får den rädde vandraren gå med darrande steg, till följd af alla de faror som här hotar människan".⁷⁰ Den bild som förmedlades visade hur kolonisterna år efter år fick kämpa mot de tropiska naturkrafterna för att överleva. Tyvärr lyckades inte alla bemästra naturens nyckfullheter.

Enligt Hayward är blandningen av det sköna och fruktan för det otämjda och farliga, ett återkommande inslag i dåtidens europeiska skildringar av Sydamerika.⁷¹ Brasilien framställdes inledningsvis som ett eldorado för de européer som med arbetsmoral och kunskap kunde modernisera landets jordbruk i enlighet med det koloniala synsättet. Detta skedde dessutom utan några reflektioner över att det kunde finnas andra historiska anspråk på dessa landområden.⁷²

De texter vi analyserar skildrade i allmänhet ett land med underbart klimat och fruktbar jord, men den del av landets befolkning som tillhörde ursprungsbefolkningen är osynlig i källmaterialet. Samtidigt verkar de svenska emigranterna så småningom ha blivit smärtsamt medvetna om att de saknade de nödvändiga erfarenheterna av och kunskapen om vad som krävdes för att överleva i den nya miljön. Bosättningen i södra Brasilien bjöd visserligen på ett till synes spännande äventyr men i detta fanns också livsfarliga inslag.

Livsvillkor

Det var inte bara i naturen och den omgivande miljön i det nya landet som farorna lurade. Många av emigranterna kom från ekonomisk utsatt-

69. "De svenska emigranternas lif i Brasilien. Felslagna förhoppningar – de längta åter till Sverige", *AB* 11/3 1903.

70. "Från Brasiliens urskogar", *BP* 9/11 1892.

71. Hayward (2015) s. 361; för diskussion om liknande berättelser i brev från polska migranter, se Kula (1977) s. 10.

72. Jfr Ingridsdotter (2021).

het i Sverige. Förhoppningarna om att komma bort från denna till en tryggare tillvaro i Brasilien, infriades endast för ett fåtal. Oftast saknade emigranterna den resebudget som behövdes för att på ett tryggt sätt klara den första tiden.⁷³ I flera texter berättade svenska emigranter om hur de fick spendera alla sina besparingar redan innan fartyget lämnat den tyska hamnen.⁷⁴ Dessa klagomål delades emellertid inte av samtliga brevskrivare. När Emma Olsson och Carl Johan Andersson i brev publicerade av *Socialdemokraten* jämförde livsvillkoren mellan Sverige och Brasilien tycktes det som om vågskålen lutade över till det nya landets fördel:

Du skall ej tro att vi äro slafvar, som de sade att vi skulle bli. Nej, tvärtom: vi svenskar äro afhållna öfverallt. Ett mera bekymmerslöst lif än hvad vi föra här kan vi aldrig få. [...] Att resan var rysligt besvärlig, det kunde vi ju förstå samt att de bekvämligheter Stockholm hade att bjuda på, det kan vi naturligtvis aldrig erhålla, men hvad bättre är, så har ändock männen sin fria vilja, och ingen kommenderar dem till hvarken det eller det.⁷⁵

[...] Sverge med sin långa rad af svartrockar, hvilka med sina mörka kappor söka skymma undan sanningens ljus för den uppväxande generationen [*sic*], står betydligt tillbaka för Brasilien, som har värlig religionsfrihet. Det gamla fäderneslandet med en hel här af kungliga tallriksslickare pryder dessa med titlar, stjärnor och band, men låter sina nyttigaste medborgare träla och föraktas. I Sverge håller en pänningdryg, styfnackad och rundmagad öfverklass det stora flertalet af arbetarne i ett nesligt slafveri, som är lika ömkligt, som det, som rådde här i Brasilien för en mansålder sedan. Som bekant är, har slafveriet här blivit avskaffat, så att den, som vill, kan här åtnjuta fullkomlig frihet både i politiskt, religiöst och socialt hänseende. Särskilt emigranten är föremål för den Brasilianska regeringens frikostiga understöd.⁷⁶

Här i vår stilla sköna floddal finnes ej några kitsliga prester, öfvermodiga fabriksdisponenter eller andra stenhjärtade slaffösare, som kunna förbittra lifvet för en frihetsälskande arbetare. Man arbetar betydligt lättare då man är sin egen herre.⁷⁷

73. Friborg (1988) s. 28.

74. "Brasilie-eländet", *Sundsvalls Tidning* 13/11 1891.

75. "Från Brasilien", *SD* 10/3 1891.

76. "Från Brasilien", *SD* 1/11 1892.

77. "Från Brasilien", *SD* 3/11 1892.

Genom att anknyta till förtryck och slaveri och använda uttryck som "svartrockar" och "kungliga tallriksslickare", är det tydligt att brevskrivarna väljer en prosa som passade väl in i den socialistiska tidning dessa brev publicerades i. Samtidigt bör det också sägas att samma tidning vid ett flertal tillfällen gett utrymme åt texter som hävdade en motsatt uppfattning.⁷⁸

Olssons och Anderssons brev är exempel på texter som sätter livsvillkoren i ett positivt och på sätt och vis romantiskt ljus. Detta märks bland annat i påståenden om att slaveriet sedan länge skulle vara avskaffat i Brasilien; att männen på alla sätt skulle vara fria där och att arbete skulle vara lättare än i Sverige. Dessutom uppgavs att regeringen i Brasilien gav frikostigt understöd till invandrare.

Det förekom vid den här tiden rykten om att svenskarna i delstaten São Paulo ersatte kaffeplantagernas slavar efter att slaverisystemet avskaffats.⁷⁹ Emma Olsson bemötte detta och förnekade bestämt att svenskarna hamnat i slaveri. I stället ville hon förmedla en kontrast till de orättvisor som enligt henne rådde i hemlandet. "Här är ingen rangskillnad (männe för starkt uttryck? *Red.*), utan den svarte så väl som den hvite, den rike så väl som den fattige umgås med varann", tillade Olsson och förnekade därmed den annars vedertagna uppfattningen om de ogynnsamma arbetsförhållandena i Brasilien.⁸⁰ Liknande tendenser noterades i brev skrivna av polska emigranter och kan enligt tidigare studier bero på hur svårt dessa människor haft det i Europa snarare än att livsvillkoren för migranter var särskilt goda i Brasilien.⁸¹

Även om det finns exempel på liknande hänvisningar till tillgången till jord som kunde bli deras egen och den frihet som erbjöds migranterna i dessa positivt färgade texter, står de samtidigt i kontrast till många andra europeiska skildringar av Brasilien under perioden. Det var vanligt att landets, som det uppfattades, ociviliserade drag lyftes fram.⁸² Vissa uppgifter stämmer också dåligt med rådande historiska fakta om

78. Se t. ex. "En svensk koloni i Brasilien", *SD* 10/6 1893. Jfr Jones (2006) s. 187.

79. Jfr Seyferth (2013) s. 121.

80. "Från Brasilien", *SD* 10/3 1891. Det är redaktören för *SD* som har skrivit kommentaren om det starka uttrycket.

81. Jfr Kula (1977) s. 13–14.

82. Seyferth (2005) s. 21 och (2013) s. 150, tar upp exempel på jämförbara kommentarer från polska och tyska migranter som skrev till hemlandet från södra Brasilien under 1800-talet; Gazzola (2002) s. 132 har exempel på mer negativt färgade beskrivningar, varav några skrevs under sent 1700-tal.

Brasilien. Exempelvis avskaffades slaveriet så sent som fyra och ett halvt år innan Anderssons brev och inte en mansålder som Andersson påstår.⁸³ Såväl Olssons som Anderssons brev framställde den brasilianska verkligheten på ett sätt som förefaller passa författarnas syften väl. Den anonyme författaren från Norrköping vistades samtidigt och i samma region som Olsson och Andersson. Den berättelse som han förmedlade står i stark kontrast till berättelsen om uppskattning och frihet:

Immigranterna blefvo här behandlade sämre än man behandlar kreatur hemma i Sverige.

Friheten är också temligen begränsad. Man får ej lemna kolonierna utan tillstånd af fiskalerna, tillsynningsmännen [...] det så fagert utmålad nybyggarelifvet i Brasilien var vida sämre än t. o. m. statarens derhemma.⁸⁴

På samma sätt som i breven från Olsson och Andersson, gjordes i denna berättelse en jämförelse mellan det nya hemlandet och Sverige. Skillnaden mot den förra samlingen brev är uppenbar då det nya landet var förövarn och svenskarna – liksom andra invandrare – offren. Det var för övrigt inte bara de som beskrevs som infödda brasilianare som betedde sig som skurkar, utan också den svenske kolonidirektören beskrevs på liknande sätt. I berättelsen skildrade författaren hur direktören utnyttjade arbetarnas belägenhet genom att betala ut lönen i kuponger som endast var giltiga för köp hos den lokale handlaren. Eftersom handlaren i sin tur fick vänta tre månader på att få kupongerna inlösta från regeringen kunde denne också lägga på en avgift som motsvarade 20 procent av värdet.⁸⁵ Även brevet från 1903 om "felslagna förhoppningar" framställer migranterna som offer.⁸⁶ I något brev ser vi förbud om revolution och att det förekommit oroligheter i samband med inbördeskrig i området.⁸⁷ Dessa skildringar förmedlar bilder av Brasilien och villkoren där som är långt ifrån det "bekymmerslösa" liv i den "stilla och sköna

83. Visserligen förbjöds slavhandeln i Brasilien i lag från och med 1831 men i praktiken pågick slavhandeln långt därefter. Hundratusentals förslavade afrikaner smugglades in i landet och slaveriet som system upphävdes inte förrän den 13 maj 1888. Det förefaller osannolikt att detta gått Andersson förbi. Av de brev som skickats från São Paulo att döma var svenskarna väl insatta i frågan om slaveriets upprätthållande.

84. "En brasilië-emigrants öden", *NK* 30/9 samt 11/11 1893.

85. "En brasilië-emigrants öden", *NK* 28/10 1893.

86. "De svenska emigranternas lif i Brasilien", *AB* 11/3 1903.

87. "Bref från Brasilien", *Nya Norrlänningen* 5/12 1895.

floddal”, som är förhärskande i Emma Olssons och Carl Johan Anderssons tidigare nämnda brev.⁸⁸

Ett flitigt förekommande spørsmål i breven är hälsoproblemen och möjligheten att få sjukvård. Återigen går uppfattningarna isär. Emma Olsson skrev att kolonisterna hade tillgång till en ”skicklig läkare som varken sparar medicin eller sjukmat”.⁸⁹ Många andra uppgav på sin sida att läkarvård inte alls var en självklarhet i Caxias.⁹⁰ En man skildrade sjukhuset i delstatshuvudstaden Porto Alegre som ett brädsjul där den enda medicinen utgjordes av ”vaselin och linfrögröt”. Läkaren där beskrevs som ”en svart provisor, som bara skrifer men ingenting hjälper”.⁹¹ 20 år senare hävdades det i en redogörelse som skrevs på uppdrag av Nationalföreningen mot Emigrationen att det rådde ”total brist på läkare”, att det var en barberare som fick ta den rollen, att apoteket saknade den allra nödvändigaste medicinen och att apotekaren, kolonidirektörens son, dessutom helt saknade utbildning för sitt gebit.⁹² Ytterligare en brist som pekades ut var att det saknades skolor för barnen som riskerade att bli ”lika okunniga som folket här i allmänhet”.⁹³ I många kommentarer om förhållandena på den brasilianska landsbygden fanns en tydlig svensk referens och ram för vad som ansågs vara normalt och hålla en anständig nivå.

Med tanke på det enorma koloniseringsprojekt som svenskarnas tillvaro var en del av, så fanns givetvis förklaringar till de brister som breven gav uttryck för. Svenskarna i Rio Grande do Sul var i allmänhet bosatta i jordbrukskolonier där infrastrukturen ännu inte var utbyggd. Bosätarna i Lucena uppgavs ha tre dagsresor till närmsta läkare.⁹⁴

I ett antal brev förekom även uppgifter om att svenskarna fick svälta under sin vistelse i Brasilien. Under de långa resorna inom landet led de brist på mat. Barnen kunde svälta till döds eftersom de inte klarade den ”kraftiga” främmande maten och inte ens kunde få mjölk: ”hvad är det för en jordbrukskoloni – endels upptagen af italienare – der man ej

88. ”Bref från Brasilien”, *SD* 10/3 1891 samt 3/11 1892.

89. ”Bref från Brasilien”, *SD* 10/3 1891.

90. ”Från Brasilien”, *SD* 5/11 1891.

91. ”Från Brasilien”, *SD* 5/11 1891.

92. Olzon (1913) s. 30, 55–57.

93. *AB* 11/3 1903.

94. Karen Macknow Lisboa, ”Unhealthiness, disease, and immigration: German views of Brazil”, *História, Ciências, Saúde – Manguinhos* 20: 1 (2013); ”En brasillie-emigrants öden”, *NK* 11/11 1893.

kan få mjölk!".⁹⁵ Den lokala kosthållningen beskrevs gång på gång som ensidig bestående enbart av saltorkat kött och bönor med maniokmjöl och ris.

Avsaknad av bekvämligheter i immigranthärbärgen och privatbostäder var också ett återkommande inslag i breven. Den brist på bekvämligheter som författarna tog upp, gavs en primitiv stämpel, det var något som inte hörde till det normalt mänskliga. Beskrivningen gick igen när det gällde lokalbefolkningens hus. Till exempel gjorde författaren från Norrköping en jämförelse mellan de bostäder som de som definierades som "brasilianare" bodde i och de som kolonisterna själva hade byggt:

Brasilianaren, jag tänker på landtbon, lefver mycket inskränkt. I dess dåliga hus finner man inga möbler, ingen eldstad och intet golf. Han sitter på träkubbar, eldar midt på golfvet, ligger på råa exhudar och har hästens sadel till hufvudgård.⁹⁶

De flesta kolonisterna lefva i goda omständigheter, och deras hem utgör en bjert kontrast mot de tröga mulatternas och negrernas på argentinska sidan af floden.⁹⁷

I örebroaren Pettersens brev tycktes kolonisternas hem i Lucena vara referensen för det ordningsamma och normala. Författaren jämförde i citatet ovan deras ordning med de hem som låg på den argentinska sidan av Uruguayfloden och som beboddes av det han uppfattade som ociviliserade människor. Året var 1895 och de svenska kolonisterna hade vid det laget vistats några år i området. Deras hus hade då möjligen fått en standard som kunde jämföras med svensk boendestandard. I andra kolonier tycktes emellertid bosättarna ha andra erfarenheter av bostäderna. I ett sådant fall beskrevs hur de tilldelades kolonier där de själva på kort tid fick skaffa sig tak över huvudet genom att hugga ner skog och använda lera, bamburör och palmlblad som byggnadsmaterial.⁹⁸ Exempelvis skrev Lundqvist under sin första vistelse i Brasilien om kvinnornas reaktion när de slutligen anlände till bosättningen intill kolonilotten och där fick flytta in i de hastigt uppförda bostäderna:

95. "Veckorapport från hufvudstaden", *Alingsås Tidning (AT)* 20/8 1890.

96. "En brasilie-emigrants öden", *NK* 28/10 1893.

97. "Svensk koloni vid Uruguay-floden", *Nya Dagligt Allehanda (NDA)* 21/10 1895.

98. "En brasilie-emigrants öden", *NK* 4/11 1893.

Fruarnas ansigten, som dittills upplysts af ett tillfredsställelsens solsken öfver det natursköna landskapet, blefwo wid åsynen af detta hem på en gång helt allwarliga, ja, surmulna. Kojan, som war uppförd af till en del några klufna trädstammar, men till största delen af blott qwistar och grenar, war ytterligt liten för en familj, ännu mindre för tre. [...] Jag bad derföre fruarna, då männen wid ett tillfälle woro frånwarande ock icke kunde höra mig, att för all del gömma sitt missnöje och visa sig glada öfver hwad gubbarne gjort, det wore eljest fara wärdt att desses lilla energi skulle helt slappas. Om fruarna istället muntrade upp sina män och hölle deras mod friskt, skulle det nog icke dröja så länge, förr än hwarje familj kunde få flytta in i sitt eget hus, äfven det visserligen temligen anspråkslöst men dock ojemförligt mycket bättre än detta, och de skulle då bo på egen torfwa och bruka sin egen jord, som ingen kunde taga ifrån dem.⁹⁹

Utöver besvikelsen över bostädernas låga standard så speglar detta brev också de förväntningar som följde med att vara man eller kvinna bland dessa migranter. Brevet från Caxias berättar om hur männen i förväg begav sig till kolonilotterna för att utföra det som kallades för förberedande koloniseringsarbeten. Kvinnorna stannade under tiden kvar på sina emigranthärbärgen för att ta hand om barnen. Så småningom kunde familjerna flytta in i de provisoriska hem som männen byggde under förberedelserna.

Uppenbarligen blev i princip alla svenskar besvikna. De hade förväntat sig en bättre standard på i stort sett allting: infrastrukturen, bostäderna, maten, sjukvården och skolundervisningen.¹⁰⁰ Brevskrivarna mötte ett samhälle som de uppfattade som mer primitivt och mindre civiliserat än vad de hade föreställt sig. Dessutom var det i deras ögon inte lika modernt som Sverige var. Återigen märks att migranterna framställde olika förhållanden som de ansåg vara bristfälliga eller outvecklade jämfört med dem som de var vana vid från det svenska samhället. Dessa framställningar återanvändes sedan gång på gång som inslag i svensk debatt, till exempel, i den ovan nämnda skriften som skrevs på uppdrag av Nationalföreningen mot Emigrationen.¹⁰¹

99. "Brasilianska bref", ÖG 31/12 1890.

100. Liknande redogörelser finns i brev från polska migranter som vistades i Caxias 1890–1891 och som till slut återvände till Polen, se Seyferth (2005) s. 30–31.

101. Olzon (2013).

Andra folk

Sett med dagens ögon har flertalet av dessa texter onekligen en etnocentrisk och inte sällan rasistisk prägel.¹⁰² Detta märks tydligt i de texter som uttalade sig om andra nationaliteters vanor och beteenden genom att jämföra dem med de svenska. I en anonym notis i *Nerikes Allehanda* fick läsaren stifta bekantskap med den "Svenska kolonin i Caxias" i en bosättning som:

[...] grundlades 1875. Till ända in på senaste tiden har den nästan uteslutande varit bebodd av italienare, som dit invandrat; antalet lär nu mera uppgå till 23,000 personer. Det halfva hundralet skandinaver, som nu äfven äro koloniens invånare, finner sig ej väl tillsammans med eller i närheten af dessa södra Europas mörkhyade söner; de lemna mycket öfrigt att önska, inte minst hvad beträffar snygghet. Regeringen har beslutat att anlägga en ny koloni uteslutande för skandinaver; plats var i höstas utstakad och måhända har flyttningarne redan tagit vid.¹⁰³

På liknande sätt gav Emma Olsson sin syn på koloniernas mångfald och skillnader. I brevet uppgav Olsson att hon var "glad att få fara till en koloni för blott svenskar, ty ryssar, polackar och tyskar äro så rått och ohyfsat folk synes det mig".¹⁰⁴ Den här typen av kommentarer kring sedvanor och uppförande förefaller ha varit utbredd hos många nordbor i de sydamerikanska länderna.¹⁰⁵ Det är vare sig förvånande eller ovanligt att framställningar som på detta sätt jämförde sig med andra nationaliteter också satte den egna nationen över andra europeiska nationer.¹⁰⁶

På samma sätt som i de norska migrantbrev innehåller svenskarnas brev en rad beskrivningar av samhället och de sociala, kulturella, eko-

102. Se Roben LeVine & Donald T. Campbell, *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior* (New York 1972); Ulf Björklund & Ulf Hannerz, *Nyckelbegrepp i socialantropologin* (Stockholm 2018 [1983]).

103. "Om svenska kolonien i Caxias", *Nerikes Allehanda* (NA) 2/2 1891. Publicerades i ett antal andra tidningar samma år: *AT* 4/2; *Avesta Tidning* 3/2; *Barometern* 4/2; *Bergslagens Tidning* 4/2; *Eksjötidningen* 3/2; *Eskilstuna Tidning* 3/2; *Falköpings Tidning* 4/2; *Gotlands Allehanda* 4/2; *Göteborgs Aftonblad* 2/2; *Göteborgsposten* 2/2; *Helsinglands Weckoblad* 12/2; *Karlskoga Tidning* 7/2; *Köpings Tidning* 3/2; *Motala Posten* 4/2; *Nora Stads och Bergslags Tidning* 18/2; *Norrbottenskuriren* 10/2; *Norrköpings Tidningar* 2/2; *Norrلänningen* 7/2; *Smålandsposten* 3/2; *Sundsvallsposten* 4/2; *Tidning för Wenersborgs Stad* 3/2; *Ulricehamns Tidning* 6/2; *Västerviks Veckoblad* 5/2; *ÖP* 3/2; *Örnsköldsviks Tidning* 6/2; *ÖC* 3/2; *Östhammars Tidning* 6/2.

104. "Från Brasilien", *SD* 10/3 1891.

105. Alvstad (2015) s. 91.

106. Gazzola (2002) s. 140.

nomiska och politiska förhållanden som emigranterna mötte. Samtidigt som flera av breven var rika på etnografiskt material, finns det berättelser som var påtagligt fördomsfulla och exotiserande. Breven reproducerade de stereotypa bilder av landets befolkning som var vanliga vid den här tiden.¹⁰⁷ Ett exempel var djurhållningen i Brasilien som uppenbarligen var annorlunda än vad svenskarna var vana vid. I breven ondgjorde sig flera författare om djur som de sett misshandlas. Det noterades exempelvis att detta ”djurplågeri” kunde bevittnas av en polis men att det likväl fick fortsätta utan att denne ingrep.¹⁰⁸ Ett av breven bjöd på en målande beskrivning av en typisk brasiliansk hästburen cowboy – *gaúcho* – och efter den ingående beskrivningen av ryttarens stövlar, *poncho* och *machete* konstaterade författaren att ”i ridkonsten äro brasilianarna mästare”.¹⁰⁹ Alla brasilianare framställdes som skickliga ryttare i motsats till ”svenskar, hvilka ej äro vana ryttare, känna sig kusliga till mods, synnerligast vid nedstigandet af berg”.¹¹⁰ I Lundqvists intressanta betraktelse av den brasilianska landsbygden förekom bland annat en noggrann skildring av hur det gick till att dricka té i sydamerikanskt sällskap och hur *mate* eller *chimarrão* skulle tillagas:

[...] wi öfriga suto qwar wid brasan att par timmar under samtal om hwarjehanda, medan cunhan (en liten klotrund urholkad kurbitsväxt) med maté (paraguaythéet) uti gick omkring i laget från man till man, hwar och en med bomban (sugröret) af silfwer sugande i sig den uppfriskande thédrycken, så långt något af drycken fanns qwar i cunhan då nytt kokande vatten fylles på samma théblad och théqwistar ända till 6 à 7 gånger efter hwarandra, innan nytt thé lades uti cunhan, såsäm det alltid tillgår, då maté drickes på uräkta brasilianskt sätt.¹¹¹

Genom att återge ”en tafla ur de halfvilda brasilianares lif!” beskrev vår tidigare nämnda berättare från Norrköping hur en jakt kunde gå till i det främmande landet. I skildringen uppehöll han sig vid kastvapnet *bola*,

107. Jfr Saether (2015) s. 12.

108. ”En brasilié-emigrants öden”, *NK* 4/11 1893; Alvstad (2015) s. 98.

109. Se liknande beskrivning av *gaúcho*, <<https://regionalismogauchoo.weebly.com/vestua-acuterio.html>> (10/11 2021); ”Bref från Brasilien”, *KT* 31/10 1890, *WT* 31/10 1890 samt *KA* 27/11 1890.

110. ”Bref från Brasilien”, *KA* 4/12 1890.

111. ”Brasilianska bref”, *ÖG* 31/12 1890.

som troligtvis ursprungligen introducerats av ursprungsbefolkningen i området, och fascinerades av vapnets konstruktion och effektivitet:

[...] utgöres av en tre meter lång skinnrem, å hvilken tre stora, tunga kullor fästats. Med detta farliga vapen, som gifves fart genom svängande rörelser öfver "jägarens" hufvud, kunna den största tjur nedslås; man söker att träffa bakbenen, hvilka snärjas.¹¹²

Det nedlagda bytet fångades in och slaktades omedelbart med hjälp av en kniv. Köttet grillades sedan över öppen eld. Den här typen av föregivet barbariska slaktarscener tycktes ställas i kontrast mot både svenska och norska slaktmetoder.¹¹³ Även i Alfred Olssons berättelse fick skillnaderna i seder och bruk en särskild plats. I denna återgav Olsson hur han själv fått förklara för en individ han beskrev som "inföding" hur myrten brukade användas i Sverige:

Olika folk och olika seder, säger ett gammalt ordspråk, och detta kan bland annat tillämpas på myrtenbuskens olika användningar. I Sverge göres af dess kvistar brudkronor och i Brasilianska skogstrakter är det alltid myrten som får gifva ämne till sopkvasten. Då jag berättade för en inföding här att man i mitt hemland gjorde brudkronor af myrten, så förmodade denne "att alla brudar väl icke voro så dumma".¹¹⁴

I allmänhet fick emellertid läsaren sällan så mycket detaljer om vad en granne eller en bekant av främmande ursprung tyckte och tänkte. Ett vanligare mönster var att framställningarna ignorerade eller fördömsfullt buntade samman grannar och andra icke-svenskar i stereotypa och moraliserande omdömen. Ett exempel i den riktningen finns i beskrivningen av "infödingarnas" katolska gudstjänster och julfirande där det förekom "besynnerliga ceremonier".¹¹⁵

Innebörden av de beteckningar som svenskarna använde är inte helt genomskinliga för dagens läsare. Exempelvis syftar kategorin "inföding" i dessa brev i allmänhet på en "brasilianare" som talar portugisiska. Vid andra tillfällen betecknar dock samma kategori en person som tillhör något av de lokala ursprungsbefolkningarna. Ibland omnämns urbefolk-

112. "En brasilie-emigrants öden", *NK* 4/11 1893.

113. Jfr Alvstad (2015) s. 90.

114. "Från Brasiliens urskogar", *BP* 9/11 1892.

115. "Från Brasilien", *SD* 10/3 1891; "Svensk koloni vid Uruguayfloden", *NDA* 21/10 1895.

ningen med specifika namn som *bugros*. Ett exempel på detta är Lundqvist som gjorde ett försök att återge ett slags kolonial historia:

Denna "stad" [Caxias ...] var belägen, sade man, på den vilda indianstammen Bugros' gamla griftegård. Här hade dessa indianer sitt hem så sent som för femton år sedan, då de blefvo fördrifna derifrån af de påträngande tyska och italienska kolonisterna. Med undantag af en ej fullt vild indian, som bodde i närheten af svenskarnes odlingsplats, hade nu alla indianerna försvunnit från sitt gamla hem och tågat längre in i den ouppodlade skogen.¹¹⁶

Ordet *bugros* syftar troligtvis på *bugre* och är i så fall inte ett namn på en etnisk grupp utan användes lokalt på portugisiska som ett samlingsnamn för olika ursprungsgrupper. Termen är nedsättande och användes också som skällsord för "ociviliserade individer i allmänhet".¹¹⁷ Andra notiser redogjorde för liknande scener ur koloniseringen: "infödingarna drevfos utan krus undan".¹¹⁸ Förmodligen var denna våldsamma koloniserings- och bosättningsstrategi en orsak till den aggressivitet som omgärdade kolonisternas möten med ursprungsbefolkningen. Lundqvist använde också den vedertagna beteckningen "indianer" som ofta ställdes i motsats till de som ansågs vara mer civiliserade inom ursprungsbefolkningen – dessa kallades ibland "integrerade indianer" i brasilianska samtida källor. I några brev framstod kolonisationen som ett slags kamp i civilisationens namn där det helt enkelt var av nöd tvunget att fördriva ursprungsfolk.¹¹⁹

De klassificeringar av den sociala omgivningen som svenskarna ägnade sig åt handlade inte enbart om förutsättningslösa reflektioner över kulturella beteenden hos andra folk än svenskar. Inte heller rörde det sig om vardagliga klagomål på grannen. Utan att frånta individerna deras ansvar för den här sortens förtryck, vill vi ändå rikta blicken mot det system som deras handlingar var inbäddade i. Genom sin kolonisationspolitik uppmuntrade de brasilianska myndigheterna bosättningar som var segregerade från andra brasilianska områden samtidigt som de ville

116. "Hvad jag erfor ute i verden", ÖG 17/11 1894.

117. Se ordlista <www.michaelis.uol.com.br>; <www.dicionario.priberam.org> (10/11 2021).

118. "Koloni af svenskar vid Uruguayfloden", NA, 19/10 1895.

119. Se utförlig beskrivning i "Bref från Brasilien", KT 31/10 1890; WT 31/10 1890 samt KA 27/11 1890.

att immigranterna skulle assimileras.¹²⁰ Den brasilianska politiken byggde därmed på föreställningar om olika raser och deras inbördes skillnader.¹²¹ Till exempel betraktades portugiser, spanjorer och italienare som de mest assimilerbara folkgrupperna och därmed var de också Brasiliens mönsterinvandrare. Här finns även motsättningar i tankegångarna som tvingades förena, å ena sidan, bilden av nationen baserat på idén om fördefinierade rashierarkier och framsteg med, å andra sidan, den blandning av olika nationaliteter och grupper som var den brasilianska verkligheten. Tyskarna hade visserligen ett anseende om att vara produktiva och arbetsvilliga men till deras nackdel var deras rykte om att vara ovilliga till att blanda sig med brasilianare.¹²² Med andra ord skulle tyskarna, i ett sådant perspektiv, inte i någon större utsträckning bidra till en rasmässig förbättring av den brasilianska befolkningen.¹²³

Det finns i dessa texter en parallell till många andra skildringar av mänskligheten där världen delas upp med hjälp av dikotomin civilisation/barbarism.¹²⁴ I backspegeln är det lätt att förfäras över språkbruket i dessa texter. Svenskarna använde förmodligen ett för samtiden vedertaget sätt att uttrycka sig på – den som präglade den kolonialt färgade kontaktzonen mellan Sverige och Brasilien. Det bör samtidigt tilläggas att sådana uttryck inte i nämnvärd omfattning gav uttryck för ett öppet sinne. När det gäller mötet med andra nationaliteter och deras återgivning av sociala relationer tycks texterna inte vara lika fascinerade av nyhetens behag som de var när det gäller till exempel naturen och miljön. I stället är breven i allmänhet märkta av ett okritiskt användande av kolonialt färgade kategorier i termer av folk, raser och hierarkier.

Brasilien enligt svenska emigranter

Sammanfattningsvis har vi i artikeln visat hur breven och de andra texterna från svenska emigranter till Brasilien kan ses som diskurser eller social praktik samt mot bakgrund av kontaktzonen mellan de svenska och brasilianska kulturella och politiska sammanhang som omgärdar de

120. Carvalho Filho & Monasterio (2012).

121. Seyferth (1996, 2013).

122. Eugene S. Cassidy, *Germanness, Civilization, and Slavery: Southern Brazil as German Colonial Space (1819–1888)*, <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/116675/eugenesc_1.pdf> (31/5 2022).

123. Seyferth (1996) s. 48–55.

124. Gazzola (2002) s. 132.

individuella migrationsprojekten. Berättelserna skildrar vardagen i det nya landet som kolonier och är tydligt färgade av samtidens diskurser om samhälle, kultur och natur. Brevens har därför en prägel av såväl nationella som koloniala föreställningar om landets natur och miljö, dess livsvillkor och sociala förhållanden samt de etablerade uppfattningarna om olika slags nationaliteter. Trots att texterna skrivits i ett sammanhang på långt avstånd från den svenska politiska diskursen förs de genom dagspressens roll in i den. Vi tror att brevens aktualitet för och roll i den svenska politiska kontexten skapades genom den inramning som texterna fick när de publicerades. Detta är i många fall troligen en mer betydelsebärande faktor än textens innehåll och ordalydelse. Genom publikationen kom texterna att så att säga få en ny kostym som knöt dem till en svensk diskurs om utvandring och nationalkänsla.

Vi har i artikeln uppmärksammat att det finns en rad motsättningar mellan olika individers berättelser men också att en och samma brevskrivare kunde ändra uppfattning med tiden. Denna utveckling hos brevskrivaren kan relateras till det enskilda migrationsprojektet och dess förlopp. Genom sin korrespondens reproducerade visserligen migranterna den koloniala synen på det främmande men samtidigt går det inte att bortse från att en del av dåtidens resenärer också kunde vara kritiska. I vissa brev ifrågasattes eller åtminstone nyanserades de rådande föreställningarna om det främmande landet. Med tanke på att det finns spår av båda dessa sidor i vårt material så bygger denna artikel också på ett antagande om att migranternas förståelse och framställning av det nya landet inte bara ska ses som ett uttryck för ett svenskt eller europeiskt kolonialt tänkande utan också för den verklighet som migranterna ställdes inför i Brasilien. Att denna situation ramades in av de koloniala förutsättningarna är uppenbart. Samtidigt var de enskilda individernas vardag präglad av den kamp för överlevnad och trygghet som de tvingades föra. Brevens speglar sidor av tillvaron där ett av många val var att anpassa sig till det nya landets förhållanden eller ge upp migrationsprojektet och – om möjligt – återvända till Sverige.

Breven hade en tydlig tendens till att romantisera och exotisera det som upplevs som okänt och främmande och framförallt märks detta i skildringarna av naturen och miljön. Onekligen finns i detta ett slags släktskap med den koloniala uppfattningen om oexploaterade och till synes jungfruliga markområden. Det rör sig bland annat om föreställ-

ningar om andra folk än svenskar som tycktes gemensamma med andra samtida europeiska framställningar av såväl den sydamerikanska befolkningen som kontinentens natur och miljö.¹²⁵ Sett ur ett kritiskt perspektiv medverkade dessa texter till att skapa, befästa och sprida vedertagna uppfattningar och föreställningar om det främmande landet och den nya kontinenten som skulle civiliseras. På så sätt strukturerades svenskanas förståelse av Brasilien av diskurser där ursprungsbefolkningar osynliggjordes. Samtidigt togs det för givet att den sociala omgivning som så att säga räknades också kunde rangordnas på basis av deras förmenta ursprung och kulturella egenskaper.

När det gäller den sociala omgivningen använde brevförfattarna ofta stereotyper som för tanken till "raser" och hierarkier mellan dessa. Exempelvis märks i breven en tendens till att definiera den brasilianska lokalbefolkningen och de övriga europeiska migranterna utifrån dikotomin civiliserad–ociviliserad och dessutom i nedlåtande ordalag. Samma sak gäller i allmänhet för synen på lokala förhållanden kontra svenska livsvillkor. Den fördomsfullhet som vi anar i de svenska emigranternas brev tycks sprungen ur en mer globalt utbredd föreställning om en överlägsen europeisk civilisation som parats med en känsla av att den egna nationens folk återfinns på toppen av denna. Sempel och ren nationalism i kolonial tappning, kanske vi kan säga. Samma ideal och värderingar genomsytrade också den brasilianska landsbygds- och invandringspolitiken.¹²⁶ På den punkten är således de svenska emigranternas resebrev en avspeglning av den politik som de var ett slags medaktörer i.

Detta leder, slutligen, till reflektionen om att språk och framställning i den här sortens texter står under stort inflytande från processer på en nivå som individer sällan kan påverka. Det handlar om kolonisering och nationalism, om rasism och makt. Samtidigt visar texterna på ett annat slags inflytande där den pragmatiska verklighet och situation som brevförfattarna hade framför sig också gjorde sig påmind. Det är slående att breven ofta uttryckte olika uppfattningar om emigranttillvaron. En del av vittnesmålen målade upp bilden av det lyckade migrationsprojektet och framhöll förment positiva sidor i tillvaron. Andra lyfte fram tröstlöshet och missräkningar som mättes i sjukdomar, död och ofattbara umbäranden.

125. Se, bland andra, Alvstad (2015); Gazzola (2002); Lisboa (2013); Saether (2015).

126. Seyferth (2013) s. 133.

Förutom att emigranter naturligtvis hade skilda erfarenheter så tycktes det finnas ett mönster i hur motgångar och missförhållanden framställdes. I vår tolkning har dessa skillnader med migrationsprojektets utveckling och framförallt med ett återvändande till Sverige att göra. De som ville försvara sitt beslut att emigrera och kanske aldrig återvända – det kunde finnas såväl ekonomiska som politiska skäl för detta – kom även efter en tid i landet att färga sina beskrivningar i ljusa färger. De som däremot ville återvända till Sverige och åter bli en del av den svenska gemenskapen kom efterhand att anpassa sina beskrivningar därefter och således svartmåla det nya landets förhållanden och ofta även sitt eget emigrationsprojekt.

Writing home about a new country: Swedish migrants in southern Brazil around 1900

The number of Swedish citizens who migrated to Brazil between 1881 and 1914 reached between 3,000 and 5,000. Most were labourers or peasants, hoping to find a better life in a new country. Although it did not compare to the sheer size of the migration flows to North America, it still received some attention in the Swedish press. Newspapers often presented Brazil as an exotic destination, but there were those who doubted whether it was appropriate for Swedes to emigrate to Brazil.

This article draws on Swedish migrants' letters and diaries, written and published either while the writers were living in Brazil or, sometimes, after they had returned to Sweden. The narratives constructed an image of Brazil as a contact zone between cultures, and are best understood as a discourse and social practice in which the individual journeys played out. The texts provide insights into people's experiences of the kind we focus on in our analysis: daily life and observations about nature, the environment, and living conditions as well as other peoples.

There are not only extensive sources for how Swedish migrants reported their attempts to ensure the success of their migration projects in the European settler colonies in southern Brazil, but they are also sufficiently broad and varied to provide a good overview, while the existence of several series of letters by the same writers makes it possible to follow individual migration projects. The article explores the contradictions

between migrants' stories, the evolution of individual Swedes' views on life in Brazil, and how their known ideas about colonisation, nationalism, racism, and power related to the contact zone between Brazilian and Swedish society and history.

By analysing the texts from an interdisciplinary perspective, considering both the Swedish and Brazilian contexts, we map Swedes' migration projects and contribute to the discussion of settler migration and its social and cultural implications. We find the Swedish migrants' discourse to have been heavily impacted by processes at a level that individuals rarely influence. Yet at the same time, their writings reflected the pragmatic realities of life as a migrant. We would argue that most Swedish migrants who wanted to defend their decision to emigrate (and perhaps never return) chose to present it in the best possible light, whereas those who wanted to return and become part of the Swedish community again adapted their descriptions accordingly, offering a negative picture of life in their new country and often of their own emigration projects.

Keywords: Brazil, Swedish migrants, emigration, correspondence, 1880s–1910s